

Zeszyt węgierski *Testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian,* czyli Słowianie w oczach Węgrów

Ryszard Grzesik

Instytut Sławistyki PAN
grzesik@man.poznan.pl

SŁOWA KLUCZOWE: Węgrzy a Słowianie, kroniki węgierskie, edytorstwo źródeł

Jak wiadomo, monarchia Habsburgów, budowana od końca średniowiecza, była domem dla wielu narodów, przede wszystkim słowiańskich, których udział zwiększył się po przyłączeniu ziem polskich oraz węgierskich. Węgry, obok inkorporowanych części Polski zwanych fałszywie Galicją¹, stanowiły chyba główny obszar zamieszkiwania Słowian habsburskich. Zdanie to może przeciętnemu czytelnikowi, nieznajacemu historii ziem Korony św. Stefana, wydawać się paradoksem. Z Węgrami kojarzymy przecież niezbyt duży kraj rozciągający się od Średniogórza Północnego po równiny międzyrzecza Cisy i Dunaju i od przedgórze alpejskiego niemalże po wyżyny Siedmiogrodu, bo tak został skrojony po tragicznym dla Madziarów pokoju triańskim. Dopiero gdy uświadomimy sobie, że przed 1918 r. granica Węgier przebiegała na łuku Karpat Zachodnich, Wschodnich i Południowych, że obejmowała równinę naddunajską, opierając się o Dunaj w górę od Żelaznych Wrót, że

¹ Był to ideowy zabieg Marii Teresy, która powoływała się na roszczenia monarchów węgierskich do ziem Rusi Halickiej. Ale Ruś Halicka nigdy nie sięgnęła terenów Małopolski, na które austriacka cesarzowa rozciągnęła ten łaciński termin.

od 1102 r. władcy Węgier panowali nad Chorwacją, stanie się zrozumiałe, jak liczne tereny słowiańskie obejmowało państwo węgierskie.

Nic też dziwnego, że nie można wykluczyć Węgier z wszelkiego rodzaju rozważań nad światem słowiańskim, choć przyznać należy, że ugrofińscy Madziarzy nie czują się i pod względem językowym nie są jego częścią². Spojrzenie na źródła węgierskie pokazuje, że wspomniani są w nich Słowianie. W związku z tym źródła te mogą znaleźć się w pewnej serii wydawniczej, opracowywanej od 40 już lat w Zakładzie Historii Instytutu Slawistyki PAN.

Początki serii związane są z pracami nad fundamentalnym *Słownikiem starożytności słowiańskich*³. W latach 70. XX w. w kręgu jego współpracowników powstała idea, wysunięta przez Gerarda Labudę, aby uzupełnić to dzieło o serię wydawniczą będącą źródłowym dopełnieniem *Słownika*. Wzorem miały być popularne w slawistyce historycznej od czasów Jana Gotthilfa Strittnera i Jana Pawła Szafarzyka chrestomatie i zbiory ekscerptów źródłowych ilustrujących procesy rozwoju społeczeństw słowiańskich na najwcześniejszym etapie ich dziejów⁴. Od samego początku zamyślono wydawać dwie serie językowe: grecką i łacińską, stosownie do języka, w jakim powstało dane źródło. Jako pierwsza zaczęła powstawać seria grecka *Testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian*, zbierająca ekscerpty z mało u nas znanych i rozpowszechnionych źródeł bizantyńskich, zawierających wzmianki o Słowianach. Jak dotąd ukazało się pięć zeszytów tej serii, redagowanych początkowo przez zespół: Wincenty Swoboda i Alina Brzóstkowska, po śmierci doc. Swobody przez samą dr Brzóstkowską, a obecnie przejętych przez prof. Annę Kotłowską. Dotąd nie ukazał się zeszyt pierwszy, który będzie poświęcony greckim źródłom antycznym, wspominającym o ludach wiązanych w historiografii ze Słowianami⁵.

² Rozważaniom nad stosunkami węgiersko-słowiańskimi poświęcony jest zbiór studiów: R. Grzesik, *Hungaria-Slavia-Europa Centralis. Studia z dziejów kultury środkowoeuropejskiej we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 2014.

³ *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1–8, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961–1996.

⁴ Opieram się tu na nieopublikowanym dotąd wystąpieniu: B. Grunwald-Hajdasz, R. Grzesik, A. Kotłowska, *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian źródłową podstawą Słownika starożytności słowiańskich*, wygłoszonym na sesji pt. *Niekonwencjonalne historie instytucji slawistycznych* zorganizowanej w październiku 2014 r. z okazji 60-lecia Instytutu Slawistyki PAN. Por. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, *Prace nad Testimoniami etnogenezy i praojczyzny Słowian*, „Slavia Antiqua”, t. 26, 1979, s. 93–110, tam przedstawienie dotychczasowych wydań i dyskusja nad założeniami *Testimoniów*.

⁵ *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka*, z. 2: *Pisarze z V–X wieku*, wyd. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989; *Testimonia najdaw-*

O wiele mniej zaawansowane pozostają prace nad serią łacińską. Przygotowania do jej inauguracji trwały od lat 90., a kierownikiem serii miał być doc. Jan Leśny. Seria ta w myśl początkowych założeń miała być ukierunkowana na ekscerpty ze źródeł dotyczących Słowian Południowych, w 1992 r. doszło jednak do podziału zadań: Jan Leśny miał zająć się źródłami dalmatyńskimi, zaś autorowi tych słów przypadło w udziale poznawanie źródeł dotyczących Wielkiej Karantanii. Przedwczesne odejście Jana Leśnego, znakomitego znawcy serbskiego średniowiecza, zahamowało prace nad serią. Zespół *Słownika starożytności słowiańskich*, przygotowując do druku ostatnie jego zeszyty, zaczął prace nad kolejnym wydawnictwem leksykograficznym: *Wczesną Słowiańszczyzną*. Opracowanie hasła o źródłach obcych do tego leksykonu pozwoliło mi włączyć się w zagadnienie źródeł do historii Słowian⁶. Zaczęłam też myśleć nad koncepcją. Z przyczyn pragmatycznych dopuszczałam terytorialny układ zeszytów, czyli każdy wydany tom gromadziłby źródła powstałe w danym kręgu geograficznym i w wewnętrznym układzie chronologicznym. Zmiany w możliwościach pozyskania źródeł i dostępu do literatury dzięki dokonującej się na naszych oczach rewolucji informatycznej pozwoliły na zmodyfikowanie tego założenia i powrót do układu chronologiczno-terytorialnego⁷. Według tej koncepcji seria łacińska *Testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian* obejmować będzie trzy tomy: tom 1. poświęcony źródłom antycznym, których przekazy łączone były w historiografii ze Słowianami; tom 2., podzielony w miarę potrzeby na zeszyty terytorialne, który obejmie źródła wczesnośredniowieczne z oczywistym naciskiem na te powstałe w państwie Franków, oraz najbardziej zróżnicowany tom 3., zawierający źródła powstałe w fazie dojrzałego, a nawet i późnego średniowiecza. Będzie on podzielony na zeszyty zbierające źródła powstałe w konkretnym państwie czy grupie państw.

niejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 3: Pisarze z VII–X wieku, wyd. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Warszawa 1995; *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 4: Pisarze z VIII–XII wieku*, wyd. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Warszawa 1997; *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 5: Pisarze z X wieku*, tłum. i oprac. A. Brzóstkowska, Warszawa 2009; *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 6: Pisarze wieku XI*, tłum. i komentarz A. Kotłowska, współpraca A. Brzóstkowska, Warszawa 2013.

⁶ R. Grzesik, *Źródła obce do dziejów Słowian (do początku XII w.)*, [w:] *Wczesna Słowiańszczyzna. Przewodnik po dziejach i literaturze przedmiotu*, red. A. Wędzki, Warszawa 2008, s. 743–763.

⁷ R. Grzesik, *Materiały do Bibliografii do łacińskiej serii Testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian*, Warszawa 2007, s. 10–11.

Od roku 2012 dzięki grantowi uzyskanemu w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki⁸ zespół w składzie: Anna Kotłowska, Barbara Grunwald-Hajdasz oraz autor tego artykułu przygotowywał pierwszy tom łacińskiej serii *Testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian*. Po wstępnej dyskusji przyjęliśmy odrębne założenia edytorskie niż obowiązujące w serii greckiej, mianowicie komentarze rzeczowe przenieśliśmy z przypisów do odrębnej części pracy, tworząc leksykon rzymskiej geografii *Barbaricum*, czyli pozalimesowej Europy Północnej i Wschodniej oraz przyległych części Azji. Wydaje się, że jest to pierwsze tego typu wydawnictwo w literaturze światowej. Niestety, na razie dostępne jest tylko w Internecie w wersji elektronicznej, wersja książkowa, niezbędna w przypadku edycji źródłowej, wciąż czeka na druk⁹.

Teraz nadszedł czas na pracę nad kolejnym tomem. Zespół w składzie: Anna Kotłowska, Barbara Grunwald-Hajdasz, Wojciech Mądry, Adrien Quéret-Podesta i autor niniejszych słów otrzymał ponownie dofinansowanie z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki na lata 2017–2022 na opracowanie pierwszego zeszytu tomu 3., poświęconego źródłom węgierskim. O wyborze problematyki zdecydowało rozpoznanie tematu przez dwóch członków zespołu, którzy aktywność naukową poświęcili narracyjnym źródłom węgierskim.

Problematyka ta zaczyna być coraz lepiej znana polskim specjalistom. Do niedawna w naszej literaturze dysponowaliśmy tylko rzetelnym, ale skróconym opracowaniem Jana Dąbrowskiego sprzed ponad stu lat¹⁰ oraz tegoż autora fundamentalnym *Dawnym dziejopisarstwem polskim (do 1480 roku)*, w którym wśród źródeł obcych wymieniono zarówno istniejące, jak i zaginione kroniki węgierskie¹¹. Na kronikę anonimowego notariusza króla Béli powołuje się Elżbieta Dąbrowska w swoim haśle o stosunkach węgiersko-słowiańskich opublikowanym w *Słowniku starożytności słowiańskich*¹². Jak się wydaje, intensywniejsze zainteresowanie kronikami węgierskimi w Polsce przynosi przełom tysiącleci. Obok prac niżej podpisa-

⁸ Grant 11H 12 031381 realizowany w latach 2012–2016.

⁹ *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria łacińska*, t. 1: *Starożytność. Pisarze najdawniejsi*, tłum. i oprac. A. Kotłowska, R. Grzesik, Poznań–Warszawa 2016, 425 ss., <<http://www.ireteslaw2.ispan.waw.pl/handle/123456789/24>> (13.05.2020).

¹⁰ J. Dąbrowski, *Średniowieczne kroniki węgierskie w świetle ostatnich badań*, Kraków 1914.

¹¹ Idem, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do 1480 roku)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 25–26, 101–102, 118, 175–178.

¹² E. Dąbrowska, *Węgiersko-słowiańskie stosunki*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 6, Wrocław–Warszawa–Kraków 1977–1980, s. 390–392.

nego¹³ wspomnieć należy polski przekład biografii króla św. Stefana pióra György Györffy'ego¹⁴ oraz polską wersję studium węgierskich wiadomości Galla Anonima autorstwa węgierskiego historyka Dániela Bagiiego, który od lat jest równocześnie częścią polskiego środowiska mediewistów¹⁵. Węgierskie źródła narracyjne przywołuje w swojej najnowszej monografii *Historii Węgier* Ignác Romsics¹⁶, choć nie dokonuje ich systematycznego przeglądu. Lepiej chyba ze źródłami narracyjnymi obeznani są Słowacy, u których można choćby wymienić przeglądowy artykuł Richarda Marsiny publikowany po słowacku i angielsku¹⁷ czy wzorową pod względem edytorskim serię wydawniczą przekładów źródeł węgierskich budmerickiego wydawnictwa RAK prowadzonego przez Pavla Dvořáka¹⁸. Dodać można, że i u nas ukazało się polskie tłumaczenie kroniki anonimowego notariusza przygotowane przez zespół *Słownika łaciny średnio-wiecznej w Polsce* z komentarzami niżej podpisanego¹⁹. Pominiemy już dyskusję

¹³ R. Grzesik, *Kronika węgiersko-polska. Z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w średniowieczu*, Poznań 1999, zwłaszcza s. 54–55; idem, *Polska Piastów i Węgry Arpadów we wzajemnej opinii (do 1320 roku)*, Warszawa 2003, s. 16–19, 25–27, 50–57, 117–118, 123.

¹⁴ G. Györffy, *Święty Stefan I. Król Węgier i jego dzieło*, przeł. T. Kapturkiewicz, Warszawa 2003, wg indeksu passim. Oryginał: G. Györffy, *István király és műve*, Budapest 1977 i dalsze wydania.

¹⁵ D. Bagi, *Królowie węgierscy w Kronice Galla Anonima*, Kraków 2008, zwłaszcza s. 33–38 (dyskusja nad datacją zaginionych *Gesta Ungarorum*); tenże, *Gallus Anonymus és Magyarország. A Geszta magyar adatai, forrásai, mintái, valamint a szerző történetisélelete a latin Kelet-Közép-Európa 12. század eleji latin nyelvű történetírásának tükrében*, Budapest 2005, s. 38–44.

¹⁶ I. Romsics, *Historia Węgier*, Poznań 2018, np. s. 70, gdzie odwołanie do *Kroniki budzińskiej*, która opisuje ukrycie z mumifikowanej prawicy króla Stefana przez mnicha Merkuriusza. Należy dodać, że nie było to odkrycie autora inkunabułu z 1473 r., jak sugerowałby autor syntezy, gdyż opowiadanie to przytacza już biskup Győru (Rabu, Jaurynu) Hartwik w swojej *Legendzie św. Stefana* pisanej ok. 1112–1116 (przed śmiercią króla Kolomaa Uczzonego zmarłego 3 lutego 1116 r.).

¹⁷ R. Marsina, *Stredoveké uhorské rozprávacie pramene a slovenské dejiny*, „Zborník Slovenského Národného Múzea”, R. 78, 1984, seria História, z. 24, s. 167–195; idem, *Medieval Hungarian Narrative Sources and Slovak Historiography*, „Studia Historica Slovaca”, t. 13, 1984, s. 29–51.

¹⁸ J. Sopko, *Kroniky stredovekého Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*, Budmerice 1995; R. Marsina, *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*, Budmerice 1997; V. Múcska, *Kronika anonymného notára kráľa Bela*, Budmerice 2000; R. Marsina, M. Marek, *Tatársky vpád. Historické rozprávanie o strašných udalostiach, ktoré priniesli obyvateľom Uhorského kráľovstva veľa utrpenie a celú krajinu priviedli na pokraj skazy*, Budmerice 2008.

¹⁹ *Anonimowego Notariusza króla Béli Gesta Hungarorum*, tłum. A. Kulbicka, K. Pawłowski, G. Wodzinowska-Taklińska, wstęp i przypisy R. Grzesik, Kraków 2006 [dalej cyt.: An.].

nad źródłami, toczącą się od blisko ćwierci milenium w języku węgierskim – jej omówienie rozsądziłoby ramy niniejszego artykułu.

Skoncentrujmy się na przekazie pierwszej zachowanej po dziś dzień kroniki, *Gesta Hungarorum* anonimowego notariusza króla Béli. Pozostawmy jednak rozważania nad identyfikacją autora, często określanego mianem magistra P.²⁰ Warto sobie uświadomić, że w nauce kronika ta budziła wielkie kontrowersje, jeśli chodzi o jej charakter oraz wykorzystane źródła, a co za tym idzie, jej wartość źródłową. Obecnie przeważa opinia, że jest to opowieść o zajmowaniu przez Węgrów ich dzisiejszych siedzib pisana z perspektywy 300 lat z wykorzystaniem *Kroniki* Reginona z Prüm oraz ustnej tradycji rodów węgierskich. Anonim, wybitny filolog swoich czasów, z nazw miejscowych dedukował, że musieli za nimi stać herosi – fundatorzy²¹. To dało mu asumpt do opowiedzenia ich bohaterskich dziejów, jak przemierzali ziemie nadcisańskie i naddunajskie, pokonując osiadłych tam władców.

Słowianie pojawiają się na kartach dzieła już w drugim rozdziale, kiedy notariusz wyjaśnia, dlaczego Węgrzy zwą się *Hungwarami*. Zwą się tak dlatego, że siedmiu wodzów scytyjskich, wędrując ze Scytii²², pokonawszy Słowian, zajęło ich gród *Hungu*, w którym bez trudu dopatrzymy się dzisiejszego Ungváru, czyli Užhorodu. W dalszym ciągu czytamy, że po wyjściu ze Scytii dzisiejsi Węgrzy trafili na Ruś i pod Kijowem przeszli Dniepr. Tam podbili miejscową ludność. Pokrywa się to swoją drogą z przekazem *Powieści lat minionych*, który ewidentnie łączy miejscową tradycję ruską z przekazem pochodzenia chyba panońskiego²³. W dalszym ciągu opowiadania *Kroniki* notariusza kró-

²⁰ Od incipitu kroniki w jedynym zachowanym rękopisie przechowywanym w Bibliotece Széchényich w Budapeszcie, OSzK clm. 304. Por. L. Veszprémy, *Anonymus Belae regis notarius (Anonymus Hungarensis)*, [w:] *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, ed. G. Dunphy, Leiden–Boston 2010, vol. I, s. 102.

²¹ Termin Jacka Banaszkiewicza, por. np. J. Banaszkiewicz, *Polskie dzieje bajeczne mistrza Wincentego Kadłubka*, Wrocław 1998, s. 28.

²² Swoją drogą jest to piękny przykład wiedzy geograficzno-etnicznej sięgającej korzeniami myśli antycznej. Zob. *Testimonia najdawniejszych...*, *Seria lacińska*, z. I, s. 316–317.

²³ *Повесть временных лет*, ч. I: *текст и перевод*, wyd. Д. С. Лихачев, Б. А. Романов, ред. В. П. Адрианова-Перетц, Москва 1950, s. 21: *Въ лѣто 6406 [898]. Идоша угри мимо Киевъ горюю, еже ся зоветь нынѣ Угорьское, и пришедше къ Днипру стаиша вежами; бѣша бо ходяще аки се половци. Пришедше от вѣстока и устремившася чересь горы великия яже прозваишася горы Угорьския, и почаша воевати на живуица ту волохи и словѣни.* Márta Font dostrzega tu wykorzystanie tradycji literackiej o misji cyrylometodiańskiej. M. Font, *A Poveszty vremennih let mint történeti forrás*, [w:] *Régmúlt idők elbeszélése*.

la Béli Scytowie, do których dołączyli Kumanowie, podporządkowali sobie władców Kijowa i Suzdału, a następnie ruszyli w stronę Panonii, leżącej poza *silvam Houos*, czyli Śnieżnym Lasem, pod którą to nazwą kryją się Wschodnie Karpaty. Oczywiście po drodze podporządkowali sobie Halicz i Włodzimierz. Pamiętajmy, że w IX w., kiedy Węgrzy poznawali te tereny, o Haliczu czy Suzdału nikomu się jeszcze nie śniło. Kronikarz przeniósł w przeszłość swoją rzeczywistość, bo nie wyobrażał sobie, że mogła wyglądać inaczej²⁴. Nie istniała też kategoria Słowian w dzisiejszym rozumieniu tego słowa. Mimo językoznawczego zacięcia, skutkującego licznymi etymologiami ludowymi, było o wiele wieków za wcześnie, by myśleć współczesnymi kategoriami grup językowych. Zresztą już studia nad Tacytową *Germanią* pokazują, że ludy wyróżniano na podstawie kryterium etnograficznego²⁵ i to się w średniowieczu nie zmieniło. Nie ma żadnej podstawy, by przypuszczać, że Rusini byli dla kronikarza Słowianami.

Zmienia się to w Panonii, której mieszkańcy określani są jako Słowianie (*Sclavi*), Bułgarzy i Wołosi (*Blachii*)²⁶. Ziemia ta najpierw należała do Attyli, zaś po jego śmierci zachodnią część do Dunaju zajęli Rzymianie, a wschodnią zajęł *Keanus magnus*, dziad księcia Salana, który osadził tam Słowian i Bułgarów²⁷. Słowianie słysząc, że Arpad jest potomkiem Attyli, szybko poddawali się przybyszom²⁸. Słowianie wraz z Wołochami byli też po części poddanymi księcia Gelou władającego Siedmiogrodem²⁹, a po części, wraz z Czechami,

A Kijevi Rusz első krónikája, ford. I. Ferincz, szerk. L. Balogh, Sz. Kovács, Budapest 2015, s. 35 przyp. 106, 108 oraz s. 277.

²⁴ K. Pomian, *Przeszłość jako przedmiot wiary. Historia i filozofia w myśli średniowiecza*, wyd. 2, Warszawa 2009, s. 74–81 charakteryzuje wczesnośredniowieczną epistemologię jako system oparty na założeniu o bierności poznawczej ludzkiego umysłu. Konsekwencją było przyjęcie, że historyk nie jest w stanie poznać przeszłości, musi opierać się na autorytecie świadków z epoki.

²⁵ *Testimonia najdawniejszych...*, *Seria łacińska*, z. 1, s. 99, przyp. 79.

²⁶ An., rozdz. 9, s. 56: *Dicebant enim, quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum, Danubius et Tyscia et alii nobilissimi fontes bonis piscibus habundantes, quam terram habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum.*

²⁷ An., rozdz. 11, s. 66: *Terram vero, que iacet inter Thisciam et Danubium, preoccupavisset sibi Keanus magnus, dux Bulgarie, avus Salani ducis, usque ad confinium Ruthenorum et Polonorum et fecisset ibi habitare Sclavos et Bulgaros.*

²⁸ An., rozdz. 12, s. 70: *Sclavi vero habitatores terre audientes adventum eorum, timuerunt valde et sua sponte se Almo duci subiugaverunt eo, quod audiverant Almum ducem de genere Athile regis descendisse.*

²⁹ An., rozdz. 25, s. 100: [...] *et habitatores terre illius viliores homines essent tocius mundi, quia essent Blasii et Sclavi, quia alia arma non haberent, nisi arcum et sagittas et dux eorum*

Zobora, księcia Nitry, lennika księcia Czech³⁰. Na rozkaz Węgrów Słowianie zbudowali nad Cisą gród Surungrad, który nazwali *nigrum castrum* – w nazwie tej dostrzegamy dzisiejszy Csongrád³¹. Ponadto mieszkali wreszcie na granicy Panonii z Karyntią oraz Morawami, w widłach Ráby i Rábcy³².

Oprócz Słowian pojawiają się inne ludy, które wspólnie zaliczamy do Słowian. Obok wspomnianych już Rusinów, Czechów, Karantańczyków i Morawian są to Polacy. Na pograniczu polsko-ruskim wspomniany już Kean Wielki osadził Słowian i Bułgarów³³, w obronie przed Polakami Węgrzy rozciągnęli granice aż po góry Turtur³⁴.

Jak się wydaje, dla autora pierwszej zachowanej kroniki węgierskiej Słowianie stanowili konkretny lud zamieszkujący całość Panonii, który obok Bułgarów i Wołochów tworzył tubylczą ludność ziem zajmowanych przez Węgrów.

Geleou minus esset tenax et non haberet circa se bonos milites et auderent stare contra audatiam Hungarorum, quia a Cumanis et Picenatis multas iniurias paterentur.

³⁰ An., rozdz. 35, s. 120: *Qui [wodzowie węgierscy] cum velocissimo cursu venissent usque ad rivulum Turmas, ubi descendit in rivulum Nytre, viderunt habitatores illius provincie Sclauos et Boemos eis obsistere cum adiutorio ducis Boemorum, quia mortuo Athila rege terram, que iacet inter Wag et Gron a Danubio usque ad fluvium Moroua, dux Boemorum sibi preoccupaverat et in unum ducatum fecerat, et tunc tempore per gratiam ducis Boemorum dux Nitriensis factus erat Zubur.*

³¹ An., rozdz. 40, s. 132: *Postea vero transactis quibusdam temporibus Ethe filius Oundu congregata multitudine Sclauorum fecit inter castrum Olpar et portum Beuldu edificari castrum fortissimum de terra, quod nominaverunt Sclauis secundum ydioma suum Surungrad, id est nigrum castrum.* Por. G. Lőrinczy, *Megjegyzések a korai csongrádi vár toposfájáról*, [w:] *Az Alföld a 9. században (Az 1992. november 30 – december 1-én elhangzott előadások írott változatai)*, szerk. G. Lőrinczy, Szeged 1993, s. 187–196.

³² An., rozdz. 50, s. 162–164: *Et inde egressi usque ad Rabam et Rabuceam venerunt, Sclauorum et Pannoniorum gentes et regna vastaverunt et eorum regiones occupaverunt.*

³³ Ibidem, przyp. 27.

³⁴ An., rozdz. 18, s. 86: *Et dum ita radicati essent, tunc communi consilio et ammonitione omnium incolarum missus est Borsu filius Bunger cum valida manu versus terram Polonorum, qui confinia regni conspiceret et obstaculis confirmaret usque ad montem Turtur et in loco convenienti castrum construeret causa custodie regni;* An., rozdz. 57, s. 184: *Ex parte vero Boemorum fixit metas usque ad fluvium Moroa sub tali condicione, ut dux eorum annuatim tributa persolveret duci Hungarie, et eodem modo ex parte Polonorum usque ad montem Turtur, sicut primo fecerat regni metam Borsu filius Bunger.* Jak się wydaje, pod pojęciem Tatry rozumiał kronikarz całe górskie pasmo środkowo-wschodniej Słowacji, gdyż gród pograniczny lokowany jest w pobliżu dzisiejszego miasta Edelény blisko Miskolca. Por. R. Grzesik, *Przebieg granicy polsko-węgierskiej we wczesnym średniowieczu w świetle Kroniki węgiersko-polskiej*, „Studia Historyczne”, R. 41, 1998, z. 2 (61), s. 154.

Można ich utożsamić ze Słowianami panońskimi³⁵. Zostali oni stopniowo zasymilowani przez Węgrów, pozostawili jednak po sobie nazwy miejscowe czy imiona uchwycone w dokumentach³⁶. Wydaje się też, że opowieść Anonima o pasterzach rzymskich uciekających przed Węgrami do Niemiec może być zapisem tradycji Słowian panońskich o rzeczywistych „pasterzach” ich uciekających, w których dostrzec można duchowieństwo frankijskie, przeciwne związkom Panonii z arcybiskupstwem Metodego³⁷.

Dalsze prace nad *Testimoniami* polegać będą na przygotowywaniu ekscerptów z kolejnych kronik węgierskich: Szymona z Kézy, kompleksu kronik z XIV i XV w., określonych przez Sándora Domanovszky’ego mianem *Kompozycji kronikarskiej z XIV w.*, w końcu Jánosa Thuroczy’ego oraz hagiografii – *Żywotów św. Andrzeja-Świerada i Benedykta, Legend św. Stefana, Gerarda, Władysława*. Większość wiadomości będzie się powtarzać, gdyż kroniki te przekazywały sobie te same informacje, genetycznie wywodzące się od zaginionych *Gesta Ungarorum* z drugiej połowy XI lub początków XII w. Ciekawe będzie jednak prześledzenie, jaki obraz słowiańskich sąsiadów i współmieszkańców przechowała tradycja ludu, szczytującego się zachowaniem i rozwojem swojej ugrofińskiej kultury.

³⁵ Choć J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku*, t. 1–2, Bratislava 1949 uznaje, że Słowianie panońscy reprezentują przodków dzisiejszych Słowaków. Z kolei E. Moór, *Die Ausbildung der Betriebsformen der ungarischen Landwirtschaft im Lichte der slawischen Lehnwörter*, „Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae”, t. 2, 1956, s. 31–117 uznał, że językowo byli oni bliżsi Słoweńcom.

³⁶ Np. dokument fundacyjny opactwa w Tihany wystawiony w 1055 r. przez Andrzeja I, którego treść również znajdzie się w *Testimoniach*. Zdaniem J. Kovacsicsa, *A történeti demográfia válaszai és nyitott kérdései az Árpád-kori népesség számára vonatkozóan*, w: *A honfoglalás és az Árpád-kor népessége. Az 1995. február 16-án Budapesten megrendezett Népesedéstörténeti Konferencia előadásai*, szerk. J. Kovacsics, Bp. 1995 (*Magyarország történeti demográfiája*, 1), s. 19 Słowianie żyli w południowej Słowacji, w Średniogórzcu Północnym, w Siedmiogrodzie, we wschodniej części Wielkiej Niziny Węgierskiej oraz w zachodniej części komitatu Vas jako tzw. Wendowie, po węgiersku *vendeket*, po niemiecku *Vinden*, żyjący od ok. 1100 w pokoju i łączności kulturowej z Węgrami. Podstawę źródłową rozszerza archeologia, która dostrzega koncentrację artefaktów pochodzenia słowiańskiego na dzisiejszym pograniczu ukraińsko-węgiersko-rumuńskim oraz na zachód i południowy zachód od Balatonu. E. H. Симонова, *Материальная культура славянского населения Северо-Восточной Венгрии VII–XI веков. По керамическим материалам*, Москва 2008, s. 61–62.

³⁷ An., rozdz. 48, s. 158–160; R. Grzesik, *Blasi and Pastores Romanorum in the Gesta Hungarorum by an Anonymous Notary*, „Res Historica”, t. 41, 2016, s. 31–32.

BIBLIOGRAFIA

- Anonimowego Notariusza króla Béli Gesta Hungarorum*, tłum. A. Kulbicka, K. Pawłowski, G. Wodzinowska-Taklińska, wstęp i przypisy R. Grzesik, Kraków 2006.
- Bagi D., *Gallus Anonymus és Magyarország. A Gesza magyar adatai, forrásai, mintái, valamint a szerző történetiszemlélete a latin Kelet-Közép-Európa 12. század eleji latin nyelvű történetírásának tükrében*, Budapest 2005.
- Bagi D., *Królowie węgierscy w Kronice Galla Anonima*, Kraków 2008.
- Banaszkiewicz J., *Polskie dzieje bajeczne mistrza Wincentego Kadlubka*, Wrocław 1998.
- Brzóstkowska A., Swoboda W., *Prace nad Testimoniami etnogenezy i praojczyzny Słowian*, „Slavia Antiqua”, t. 26, 1979.
- Dąbrowska E., *Węgiersko-słowiańskie stosunki*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 6, Wrocław–Warszawa–Kraków 1977–1980, s. 390–392.
- Dąbrowski J., *Dawne dziejopisarstwo polskie (do 1480 roku)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.
- Dąbrowski J., *Średniowieczne kroniki węgierskie w świetle ostatnich badań*, Kraków 1914.
- Font M., *A Poveszty vremennih let mint történeti forrás*, [w:] *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*, ford. I. Ferincz, szerk. L. Balogh, Sz. Kovács, Budapest 2015.
- Grunwald-Hajdasz B., Grzesik R., Kotłowska A., *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian źródłową podstawą Słownika starożytności słowiańskich*, sesja pt. *Niekonwencjonalne historie instytucji slawistycznych*, październik 2014 r.
- Grzesik R., *Blasi and Pastores Romanorum in the Gesta Hungarorum by an Anonymous Notary*, „Res Historica”, t. 41, 2016.
- Grzesik R., *Hungaria-Slavia–Europa Centralis. Studia z dziejów kultury środkowoeuropejskiej we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 2014.
- Grzesik R., *Kronika węgiersko-polska. Z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w średniowieczu*, Poznań 1999.
- Grzesik R., *Materiały do Bibliografii do łacińskiej serii Testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian*, Warszawa 2007.
- Grzesik R., *Polska Piastów i Węgry Arpadów we wzajemnej opinii (do 1320 roku)*, Warszawa 2003.
- Grzesik R., *Przebieg granicy polsko-węgierskiej we wczesnym średniowieczu w świetle Kroniki węgiersko-polskiej*, „Studia Historyczne”, R. 41, 1998, z. 2 (61).
- Grzesik R., *Źródła obce do dziejów Słowian (do początku XII w.)*, [w:] *Wczesna Słowiańszczyzna. Przewodnik po dziejach i literaturze przedmiotu*, red. A. Wędzki, Warszawa 2008, s. 743–763.
- Györfly Gy., *István király és műve*, Budapest 1977.
- Györfly Gy., *Święty Stefan I. Król Węgier i jego dzieło*, tłum. T. Kapturkiewicz, Warszawa 2003.
- Kovacsics J., *A történeti demográfia válszai és nyitott kérdései az Árpád-kori népesség számára vonatkozóan*, w: *A honfoglalás és az Árpád-kor népessége. Az 1995. február 16-án Budapesten megrendezett Népesedéstörténeti Konferencia előadásai*, szerk. J. Kovacsics, Bp. 1995 (*Magyarország történeti demográfiája*, 1).
- Lőrinczy G., *Megjegyzések a korai csongrádi vár topofijáról*, w: *Az Alföld a 9. században (Az 1992. november 30 – december 1-én elhangzott előadások írott változatai)*, szerk. G. Lőrinczy, Szeged 1993, s. 187–196.

- Marsina R., *Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*, Budmerice 1997.
- Marsina R., Marek M., *Tatársky vpád. Historické rozprávanie o strašných udalostiach, ktoré priniesli obyvateľom Uhorského kráľovstva veľa utrpenie a celú krajinu privedli na pokraj skazy*, Budmerice 2008.
- Marsina R., *Medieval Hungarian Narrative Sources and Slovak Historiography*, „*Studia Historica Slovaca*”, t. 13, 1984.
- Marsina R., *Stredoveké uhorské roprávacie pramene a slovenské dejiny*, „*Zborník Slovenského Národného Múzea*”, R. 78, 1984, seria *História*, z. 24, s. 167–195.
- Moór E., *Die Ausbildung der Betriebsformen der ungarischen Landwirtschaft im Lichte der slawischen Lehmwörter*, „*Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*”, t. 2, 1956, s. 31–117.
- Múcska V., *Kronika anonymného notára kráľa Bela*, Budmerice 2000.
- Pomian K., *Przeszłość jako przedmiot wiary. Historia i filozofia w myśli średniowiecza*, wyd. 2, Warszawa 2009.
- Romsics I., *Historia Węgier*, Poznań 2018.
- Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1–8, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961–1996.
- Sopko J., *Kroniky stredovekého Slovenska. Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*, Budmerice 1995.
- Stanislav J., *Slovenský juh v stredoveku*, t. 1–2, Bratislava 1949.
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 2: Pisarze z V–X wieku*, wyd. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989.
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 3: Pisarze z VII–X wieku*, wyd. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Warszawa 1995.
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 4: Pisarze z VIII–XII wieku*, wyd. A. Brzóstkowska, W. Swoboda, Warszawa 1997.
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 5: Pisarze z X wieku*, tłum i oprac. A. Brzóstkowska, Warszawa 2009.
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 6: Pisarze wieku XI*, tłum. i komentarz A. Kotłowska, współpraca A. Brzóstkowska, Warszawa 2013.
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria łacińska, t. 1: Starożytność. Pisarze najdawniejsi*, tłum. i oprac. A. Kotłowska, R. Grzesik, Poznań–Warszawa 2016, <<http://www.iretleslaw2.ispan.waw.pl/handle/123456789/24>>.
- Veszprémy L., *Anonymus Belae regis notarius (Anonymus Hungarensis)*, [w:] *The Encyclopedia of the Medieval Chronicle*, ed. G. Dunphy, Leiden–Boston 2010, vol. 1.
- Повесть временных лет*, ч. 1: текст и перевод, wyd. Д. С. Лихачев, Б. А. Романов, ред. В. П. Адрианова-Перетц, Москва 1950.
- Симонова Е. Н., *Материальная культура славянского населения Северо-Восточной Венгрии VII–XI веков. По керамическим материалам*, Москва 2008.

The Hungarian Volume of the *Testimonies of the Oldest History of the Slavs* or the Slavs in the Hungarian Eyes

Ryszard Grzesik

The Habsburg Monarchy was a homeland for many Slavic people. Hungary was the main centre – apart of the incorporated territories of Poland – of the Slavs in the Monarchy. The Hungarian Monarchy included present-day Slovakia and Croatia as well as other territories inhabited by the Slavs. Therefore, Hungary should not be excluded from any reflection on the Slavic history despite the fact that the Finno-Ugric Hungarians are not the Slavs and do not feel as a part of the Slavic world. The Hungarian sources should be included in the series: *Testimonies of the Oldest History of the Slavs*, which is preparing since 40 years in the Unit for History of the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. The series was connected to the works on the Lexicon of the Slavic Antiquities and collected the source basis of the Lexicon's articles. Two language series were prepared according to the language of the source texts: the Greek and the Latin. The volume containing the excerpts of the Hungarian narrative sources with the information about the Slavic people belongs to the Latin series. I concentrated on the text of the first preserved Hungarian chronicle, *Gesta Hungarorum* written by an anonymous notary of King Béla (supposedly III). The chronicler described the conquest of the land by the Hungarians in constant conflict with the Slavic inhabitants, first of all in Rus', then in the Carpathian Basin. The term 'the Slavs' denoted probably a defined population inhabited in Pannonia close in vicinity of the Wallachians and the Bulgars, whose we define as the Slavs today. It supports the observation that the ethnography and not the philology was the main criterion of the definition of peoples in the Antic Time and the Middle Ages. We would like to compare the changes of the Slavic image in the eyes of Hungarian elites in the course of time.

Венгерский том *Свидетельств древнейшей истории славян* (*Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian*)

или славяне глазами венгров

Рышард Гжесик

Габсбургская монархия была родиной для многих славянских народов. Венгрия кроме занятых польских земель была главным центром габсбургских славян. Венгерская монархия располагалась на территориях современной Словакии, Хорватии, а также в других землях со славянском населением. По-

этому Венгрия не может быть исключена из обсуждения о славянской истории, хотя фино-угорские венгры не относят себя к славянам и не чувствуют принадлежности к славянскому миру. Венгерские источники должны быть включены в серию *Свидетельств древнейшей истории славян (Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian)*, которую на протяжении многих лет издает Историческое отделение Института славистики Польской Академии Наук. Подготовка серии связана с работой над *Словарем славянских древностей* и тома серии собирали как источники к статьям *Словаря*. Согласно языку, на котором написаны источники, были подготовлены две серии: греческая и латинская. Том, содержащий фрагменты из венгерских источников с информацией о славянах, принадлежит латинской серии. Я сконцентрировал свое внимание на первой хронике, сохранившейся до наших дней. Это *Геста Хунгарорум* анонимного нотариуса короля Белы (предположительно III). Хронист описал освоение венграми территории своей будущей родины, сопровождавшееся постоянными конфликтами со славянским населением сначала на Руси, а затем в Карпатском бассейне. Выражение 'славяне' означает предположительно население Паннонии, проживавшее в соседстве с валахами и болгарами, которых мы сейчас считаем славянами. Это подтверждает тезис о том, что в античности и средних веках главным критерием описания населения была не филология, а этнография. В дальнейшем я планирую рассмотреть эволюцию изображения славян в восприятии венгерских элит на протяжении веков.